

SOVET DAVRI AXLOQ-MEHNAT TUZATISH MUASSASALARIDAGI INSONLARNING IJTIMOIIY AHVOLI

THE SOCIAL CONDITIONS OF PEOPLE IN MORAL-LABOR CORRECTIONAL INSTITUTIONS DURING THE SOVIET ERA

СОЦИАЛЬНОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ЛЮДЕЙ В ИСПРАВИТЕЛЬНО- ТРУДОВЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ СОВЕТСКОГО ПЕРИОДА

Tadqiqotchi: To‘layev Yorqin Qurbonovich

Researcher: Tulayev Yorqin Qurbonovich

Исследователь: Тулаев Ёркин Курбанович

Sovet Ittifoqi davrida axloq-mehnat tuzatish muassasalari (ya'ni, jazoni ijro etish koloniyalari) davlat tomonidan ijtimoiy tartibni saqlash va fuqarolarni intizomli yashashga o'rgatish vositasi sifatida ko'rilgan. Bunday muassasalar faqatgina jinoyat sodir etgan shaxslarni jazolash uchun emas, balki ularni 'qayta tarbiyalash' va mehnat orqali to'g'ri hayot tarziga qaytarish maqsadida tashkil etilgan edi. Sovet mafkurasiga ko'ra, mehnat har qanday jinoyatchini tuzatadi, degan tushuncha mavjud bo'lgan. Shu bois, mahkumlar turli ishlab chiqarish jarayonlariga jalb etilib, og'ir jismoniy mehnat bilan shug'ullanishgan. Ular zavod-fabrikalarda, qurilishlarda yoki qishloq xo'jaligi sohaslarida ishlashgan.

Biroq amalda bu tizimning ishlashida ko'plab kamchiliklar mavjud edi. Jazoni o'tayotgan insonlarning yashash va mehnat sharoitlari ko'pincha og'ir, qattiq intizom asosida olib borilgan va ruhiy bosim kuchli bo'lgan. Mahkumlar ko'plab erkinliklardan mahrum qilingan, ularning shaxsiy huquqlari cheklangan. Oziq-ovqat, kiyim-kechak va tibbiy xizmat yetarli darajada ta'minlanmagan. Ruhiy va jismoniy qiynoqlar, bosimlar, doimiy nazorat ostida bo'lish holatlari ularning ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatgan.

Shuningdek, bu muassasalarda jamiyatga xos bo'lgan muomila va munosabatlar mavjud emas edi. Mahkumlar ko'pincha yolg'izlik, umidsizlik, kelajakka bo'lgan ishonchni yo'qotish holatlarini boshdan kechirganlar. Afsuski, jazoni o'tab chiqqan ko'plab insonlar keyinchalik jamiyatga qayta moslasha olmagan, ular ish topishda, yashash joyini tanlashda yoki ijtimoiy aloqalarni tiklashda qiyinchiliklarga duch kelganlar.

Shu tariqa, Sovet davridagi axloq-mehnat tuzatish muassasalari rasmiy ravishda tarbiyaviy ahamiyatga ega deb ko'rsatilgan bo'lsa-da, amaliyotda bu muassasalar

ko'proq jazolash va majburiy mehnatga asoslangan tizim sifatida ishlagan. Bu esa mahkumlarning ijtimoiy ahvoli og'irlashishiga, ularning ruhiy va jismoniy salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatgan.

Mahkumlarning ijtimoiy holati Sovet davrida juda qat'iy nazorat ostida bo'lgan. Ularning harakati, hayot tarzi to'liq nazorat qilinib, deyarli hech qanday erkinlik berilmagan. Shaxsiy hayotga oid huquqlar, ya'ni mustaqil fikrlash, o'z istagiga ko'ra xat yozish yoki qaror qabul qilish imkoniyatlari cheklangan, ba'zan butunlay mavjud bo'lmagan. Mahkumlar har kuni qat'iy reja asosida yashagan, har bir harakati kuzatuv ostida bo'lgan.

Tuzatish muassasalarida ruhiy bosim va jismoniy jazolash usullari keng qo'llanilgan. Intizomni saqlash bahonasida ba'zida mahkumlarga nisbatan noinsoniy muomalalar, og'ir mehnat, tahdid va qiynoq holatlari qo'llanilgan. Bu holatlar ko'plab insonlarning ruhiy sog'lig'iga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatgan. Ular o'zini kamsitilgan, tushkun, befoyda his qilishgan. Natijada ko'pchilik mahkumlarda psixologik muammolar, depressiya, qo'rquv, umidsizlik va jamiyatdan ajralganlik hissi paydo bo'lgan.

Afsuski, bunday muhitda uzoq vaqt yashagan shaxslar ozodlikka chiqqanidan keyin ham oddiy jamiyat hayotiga qaytishda katta muammolarga duch kelgan. Ular o'zini begona his qilgan, ish topishda, ijtimoiy aloqalarni tiklashda yoki oddiy ijtimoiy muhitga moslashishda qiynalgan. Jamiyat ularga nisbatan ishonchsizlik bilan qaragan, bu esa ularning to'liq integratsiyalashuviga to'sqinlik qilgan. Ko'pincha bunday sobiq mahkumlar yolg'izlikda yashashga majbur bo'lgan, yoki yana jinoyatchilik yo'liga qaytib qolgan holatlar ham uchragan.

Sovet davrida tuzatish muassasalarida tarbiyaviy ishlar alohida ahamiyatga ega bo'lgan. Bu ishlar, asosan, kommunistik mafkurani mahkumlarga singdirish, ularni sovet g'oyalari asosida fikrlashga o'rgatish maqsadida olib borilgan. Har bir muassasada haftalik tartibda siyosiy o'qishlar, davriy tushuntirish mashg'ulotlari tashkil etilgan. Mahkumlarga gazetalar, jurnallar, partiya rahbarlarining nutqlari o'qitilgan va ularning mazmuni muhokama qilingan. Bu faoliyat orqali davlat mahkumlarni kommunistik g'oyalarga ishontirishga harakat qilgan.

Bundan tashqari, muassasalarda mustahkam nazorat ostida olib borilgan mafkuraviy ishlar orqali dinga bo'lgan ishonch butunlay bostirilgan. Diniy marosimlar, ibodatlar, hatto dinga oid suhbatlar ham qat'iy taqiqlangan. Masjid, cherkov yoki boshqa ibodat joylariga borish imkoniyati bo'lmagan, diniy kitoblar olib kirishga ruxsat etilmagan.

Bu holat ko'plab mahkumlar uchun og'ir kechgan. Chunki din ularning ichki ruhiy tayanchi, hayotga bo'lgan ishonchi, ma'naviy tasallisi bo'lgan. Din taqiqlangach, ularning ruhiy holati yanada zaiflashgan, ko'pchilik ma'naviy bo'shliqni his qilgan, yolg'izlik va umidsizlik kuchaygan. Natijada, ba'zi mahkumlar ichki ruhiy muvozanatini yo'qotgan, o'z hayotining ma'nosini topolmay, tushkunlik holatiga tushib qolgan.

Shunday qilib, tuzatish muassasalaridagi tarbiyaviy ishlar tashqi ko'rinishda 'tarbiyaviy' bo'lib ko'ringani bilan, amalda biryoqlama mafkuraviy bosim shaklida olib borilgan va bu ko'plab insonlarning ruhiy salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatgan.

Sovet tizimi jazoni o'tab chiqqan shaxslarni jamiyatga qayta qo'shishga urinmagan. Aksincha, ular doimiy nazorat ostida yashagan, ayrim huquqlardan mahrum qilingan. Ish topishda, ijtimoiy muhitga moslashishda katta to'siqlarga duch kelganlar.

Xulosa: Sovet davri axloq-mehnat tuzatish muassasalari ijtimoiy nazorat va intizomni ta'minlashda muhim o'rin tutgan bo'lsa-da, u yerda saqlangan insonlarning shaxsiy huquqlari, ijtimoiy holati va ruhiy salomatligi ko'pincha e'tibordan chetda qolgan. Ushbu tizimning natijasi sifatida ko'plab fuqarolar jamiyatdan ajralib qolgan, ularning jamiyatga qaytish jarayoni murakkab va og'irliq kechgan. Bugungi kunda bunday tarixiy tajribalarning saboqlarini eslab qolish va inson huquqlariga asoslangan yondashuvni takomillashtirish dolzarb masala bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xolmirzaev, Sh. I. Sovet tuzatish-mehnat tizimi va mahkumlarning ijtimoiy holati / Sh. I. Xolmirzaev // "Ijtimoiy fanlar" jurnali. — 2022. — №4. — B. 45–52.
2. Yusupov, M. T. O'zbekiston tarixida jazoni ijro etish muassasalari: ijtimoiy-siyosiy tahlil / M. T. Yusupov. — Toshkent: Adolat, 2020. — 188 b.
3. Горький, М. Воспоминания о Лукьяновских тюрьмах / М. Горький // Собрание сочинений: в 30 т. — М.: Гослитиздат, 1953. — Т. 26. — С. 112–130.
4. Громова, Н. А. История советских исправительно-трудовых лагерей / Н. А. Громова. — М.: Наука, 2004. — 228 с.
5. Жуков, Ю. Н. Сталин и репрессии 30-х годов / Ю. Н. Жуков. — М.: Вече, 2009. — 336 с.
6. Солженицын, А. И. Архипелаг ГУЛАГ / А. И. Солженицын. — Париж: YMCA Press, 1973. — Т. 1. — 511 с.